

Länsmuseet Småland

Jönköping Östbo hd. Hånger sn. Gamla kyrkplatsen

NORRA SMÅLANDS FORNMINNES OCH JÖNKÖPINGS LÄNS
HEMBYGDSFÖRBUND

159/38

P.M. angående restaurering av kyrkplatsen.

Kort beskrivning

Den gamla kyrkogården ligger öde sedan den nya kyrkan byggdes 1881, och den gamla kyrkan revs. Den gamla kyrkan var av trä, antagligen byggd med långhus och kor. I densamma ingingo delar av en tidigare stavkyrka från äldsta medeltiden.

Kyrkogården är nu helt övervuxen med gräs, dock synes ännu i markytan de gamla gravkullarna samt de gångar, som från portarna ledde fram mot kyrkan. Planen omgives av en stenmur, väl lagd och i densamma ingå ett icke ringa antal äldre gravstenar, bl.a. även några som kunna vara från medeltiden. Längs stenmuren stå gamla vackra ädla lövträd. Kyrkogårdens södra mur är 50,5 m., den östra 41,5m. den norra 45 m. och den västra 34 m. I den västra muren är ett porthål med grindar och i södra muren synes ett igenmurat porthål. Kyrkans grundmurar synas svagt i det NÖ hörnet av kyrkogården. På altarets plats är i senare tid ett ekkors upprest. Under det gamla koret (?) har legat en

gravkammare, som tillhört ägarne till Kylahof. Gravkammaren är murad med välvt tak. Ingången har varit från västra sidan, men taket är nu öppet mot öster, så att man kan se in i kammaren och även krypa in i densamma. På golvet ligga järnbeslag från kistor från 1600- och 1700-talet samt icke helt förmultnade ben.

Förslag till åtgärder.

Kyrkans grundmurar, som antagligen endast bestå av en enkel rad stenar som legat under syllarna, gräves fram. Noga bör iakttagas ev. spår av den äldsta kyrkans grund. Påträffas denna kunna ytterst viktiga iakttagelser göras. Hittas grundstenarna, friläggas dessa så att de alltid komma att synas ovan markytan. Därest icke alla grundstenarna påträffas, utan endast rester, rekonstrueras med ledning härav kyrkans plan och markeras genom stenar i eller strax ovan markytan.

Skulle vid dessa grävningar grunden till altaret påträffas, eller altarets plats exakt kunna bestämmas, flyttas det tidigare resta ekkorset till denna plats.

Klockstapelns plats bör även efterforskas och markeras med stenar i markytan.

Gravkoret undersökes i botten för att se om kistplåtar e.dl. finnas, vilka kunna ange de personer, som här fått sitt sista vilorum. Sedan undersökning gjorts, fylls hela gravkoret med ren gul sand eller fint grus ända upp till taket. Därefter lappas hålet i den östra kanten och över hela koret upplägges en låg

jordkulle som besås med gräs. Samtidigt borttages det fula och vanprydande staketet omkring graven.

Kyrkogården: Gångarna från portarna fram till kyrkan friläggas och markeras genom borttagande av grästorven till hela gångens bredd. Gravkullarna röras icke, utan få så småningom jämna ut sig. Ogräs och störande buskar m.m. borttages.

Gravstenarna: Kullfallna gravstenar reses invid de gamla gravplatserna. Gravstenar, som icke exakt kunna återplaceras, resas i rader – enligt förebild på platsen – inom ett bestämt kvarter på kyrkogården. Samtliga stenar avborstas med skurborste eller stålborste (om stenen tillåter detta) och renas från lavar och mossor. Gravstenarnas inskription böra i samband därmed läsas. Avskriften bör läggas i kyrkans arkiv. De gravstenar som ligga ytligt i stenvallen böra uttagas och resas på kyrkogården. Gravstenar av ålderdomlig typ böra imålas och fotograferas.

Stenvallen: Är i gott skick och behöver endast på ett par ställen lagas. Ev. bör övervägas huruvida icke porthålet i södra vällen bör upptagas och förses med en enkel grind av järn eller trä.

Övervakning och kontroll. Frigrävningen av kyrkans murar bör övervakas av sakkunnig person. Likaså bör sakkunnig närvara vid undersökningen av gravkoret, samt vid imålningen (med krita) av de äldre gravstenarna. Efter restaureringen bör kyrkogården mätas upp, fotograferas och beskrivas.

Kostnadsberäkning.

På grund av svårigheten att exakt beräkna den tid som åtgår för arbetets utförande, kan endast preliminära kostnadsberäkning här meddelas. Dagsverket är beräknat till 7:- kr. pr dag.

Frigrävning av kyrkans grundmurar samt markering av densamma, 10 dagar á 7: - 70:-

Igenfyllning av gravkoret, c:a 8 kubikmeter grus jämte körning 40:-

Framgrävning av gångarna, 6 dagar á 7: - 42:-

Rengöring samt upprensning av gravstenar m.m.

6 dagar á 7:- 42:-

Upptagning av porthål, 2 dagar á 7:- 14:-

Ny grind (kan ej beräknas) -----

Diverse arbeten, oförutsett 54: -

Övervaknings- och uppmättningsarbeten, 3 dagar á

16:- kr. + resor 20:- 68:-

Summa kronor c:a 330:-

Jönköping i mars 1938

Emil Lönnberg Landsantikvarie

Länsmuseet Småland

Jönköping Jönköpings län

Östbo hd. Hånger sn Gamla kyrkogården

Till Riksantikvarieämbetet.

I mars detta år uppgjorde undertecknad förslag till restaurering av Hångers ödekyrkogård i Hångers socken, vilket förslag Ämbetet granskade och godkände med vissa smärre ändringar. (D.1566/38).

Under den nu gångna september månad har restaureringsarbetet fullbordats under min ledning och får jag därför vördsamt avgiva nedanstående rapport.

Kyrkogården kartlades med distanstub i skalan 1:500. Kartan bifogas här. Innan restaureringsarbetet vidtog utfördes följande undersökningar. Kyrkogårdens utseende innan undersökningarna framgår av bifogade fotos 1- 5, tagna i mars detta år.

1. Kyleska gravkoret framme i gamla kyrkans kor var murat av tunna gnejshällar i lerblandat kalkbruk, 4 sidigt med välvt tak och nedgång i den V. sidan. Längd 2,85 m., bredd 2,4 m. och höjd c:a 1,8 m. Taket var trasigt i den Ö. kanten. Golvet var täckt av ett jordlager, nedblåsta löv m.m. I ytan syntes några lårben samt förmultnade delar av kistor. Bottenlagret genomgrävdes försiktigt. Det framgick att 5 personer blivit här begravda och att döma av skelettmaterialet har det varit

3 män och 2 kvinnor. En man har varit mycket storvuxen (Lårbenens längd i medeltal resp. 41, 41,5, 44,2, 46,5 och 49 cm.). Samtliga personer voro vuxna och att döma av oraniernas suturer och tändernas slitning hade en varit tämligen ung, 1 medelålders och 3 äldre. Endast ett skelett låg i tämligen orubbat läge, nämligen den storvuxne mannen, som vilat i en kista av furu, klädd med svart sammet. Kistan hade på locket ett krucifix av förgylld brons på förgyllt kors av koppar, samt stått på 6 kulfötter av koppar, förgyllda och med driven och ciselerad ornamentik. Av stilen att döma från 1600-talets senare del (karolinsk tid). Dessa fynd, krucifixet och fötterna komma att uppsändas till Ämbetet genom Pastorsämbetets försorg. Vidare hittades ett stort antal kistbeslag, handtag, i olika smiden. De vackraste, som hade genombruten skylt, hörde troligen till ovannämnda kista.

Enligt Anreps ättartal ligga bl.a. följande personer begravna i Kylegravar i kyrkan: Kaptenen Ulrik Stake (1638-1703) med sina båda fruar 1/ Elsa Kyle (1648 – 1679) och 2/ Carin Bonde (1641 – 1717), samt hans son Hans Stake, död omkring 1679 som student. Möjligen kunna även andra medlemmar av släkterna Kagg och Kyle vara här begravna.

Sedan gravkoret undersökts och benen åter nedlagts i ordning, fylldes graven med ren gul sand. Över gravkoret ligger nu en jordhög c:a 4 m. i diam. Och 0,5 m. hög.

2. Kyrkans grundmurar kunde svagt delvis skönjas som en svag förhöjning i grästorven. Först frilades den S. långhusväggen, därefter vapenhuset, därefter V. gaveln, N.

långhusväggen och sakristian och sist korpartiet. Vapenhuset och sakristians grundmurar voro väl synliga med bevarade trappstenar. Här kunde grundmurarna under syllarna följas i hela dess längd. Sakristian hade en bredd av 4 m. och ett djup av 3,6 m. yttermått, ingången hade varit i det NV. Hörnet mot långhuset. Vapenhuset i kyrkans SV hörn hade en bredd av 3,9 m. och ett djup av 3,7 m., dess V. vägg låg 0,7 m. innanför V. gavelväggen.

Av kyrkans grundmurar kvarlågo stenar i V.S. och Ö. väggarna, samt enstaka stenar i N. väggen. Stenarna voro dock flerstädes rubbade. Kyrkans exakta mått kunde dock fastställas tack vare en jämn rand av rödfärg längs gamla yttre vägglivet. Stenarna voro i allmänhet flata och den största diametern var intill 0,7 m. (Se kartan). Av gamla korväggen syntes 4 stenar, i väggen mot långhuset, men korets utbredning f.ö. kunde icke fastställas. Koret var nu halvrunnt och lika brett som kyrkan, efter en tillbyggnad som uppges ha ägt rum under 1700-talet. Framför S. långhusväggens Ö. del låg en flat sten, troligen en trapphäll framför en ingångsdörr, vilken även skyddats att ett utbygge. Av detta utbygges grundstenar hittades dock inga. Kyrkans mått kunde fastställas: Bredden var 7,55 m. och hela längden 20 meter. Långhuset var 12,7 m. långt. Alla mått yttermått. Se foto 7 – 8.

Provgropar togs inne i långhuset för att leta efter några spår av den gamla stavkyrkans murar. Dock påträffades intet anmärkningsvärt. Endast i långhusets SÖ. Hörn, innanför den

ovannämnda trapphällen, lågo enstaka kol i ett sotblandat lager under torven.

Inne i sakristian hade funnits en vinkällare under golvet, c:a 1 m. lång och bred och 0,6 m. djup, murad av markstenar utan bruk eller förband. Enligt uppgift av en gammal kyrkovärd, var källaren tillsluten av en enkel läm av trä.

3. Restaureringsarbetet. Då alltför få stenar lågo kvar av grunden, rubbades dessa i allmänhet icke, utan från olika håll anskaffades flata gnejshällar, vilka nedgrävdes i sanden och stöttades med småsten. Flisorna ställdes med utsidan sammanfallande med den gamla träkyrkans yttre murliv. På samma sätt markerades även vapenhus, kor och sakristiamurarna. Där trapphällarna legat framför vapenhus- och sakristieingångarna, lades en enkel markering av flata stenar straxt ovan markytan.

4. Övriga arbeten. Porthålet i S: muren upptogs ej. (enligt förslaget). De gamla gångarna rördes icke. Buskage av m.fl. ogräsartade träd och buskar avröjdes. Klockstapelns plats i SÖ. Hörnet framgrävdes och markerades grundstenarna som ovan.

Gravstenarna imålades med svart färg (matt färg av linolja, terpentin och kimrök) som lätt går att tvätta ur. Som gravstenarna äro ovanligt vackra fotograferade jag de flesta och meddelar jag här under resultatet jämte en läsning av texten. (Bilaga). Gravstenarna avborstades först med resp. stål- eller rotborste under min kontroll och imålningen

utfördes av mig, amanuensen Lindahl och fil. kand. fröken Fredricsson från Värnamo.

Kommitterade för restaureringen av kyrkogården hade skaffat fri arbetskraft och underlättade på allt sätt arbetet. Samma lät också snygga upp Lilliecreutska graven och gravkorsen av järn på kyrkogården.

I den gamla kyrkans korparti stor det kors av ek, som restes för några år sedan genom kyrkorådets försorg. (Se fotos).

Jag vågar anhålla om 1 renritat ex. av min uppmätningsskarta till vårt arkiv.

Allt arbete inklusive övervakning och kontroll bekostades helt av medel som insamlats i socknen. Arbetet utfördes till största delen genom fria dagsverken. Jag vågar föreslå, att Ämbetet tackar kommitterade för det intresse de visat och det arbete de utfört. Slutligen vågar jag anhålla, att Ämbetet betalar 1 dags vistelse för mig inklusive resan för att på så sätt stödja arbetet. Jag var där sammanlagt 4 dagar, amanuensen 2 dagar och fröken Fredricsson 2 dagar. Amanuensens arbete betalar Hembygdsförbundet.

Slutligen vågar jag anhålla om godkännande av mina åtgärder i ärendet.

Jönköping den 19 okt. 1938

Vördsamt

E.L. (signatur) Arkiv: 1 karta

3 blad text av gravst.

26 fotos

1 reseräkn.